

СТАНОВИЩЕ

От: проф. д-р. ТАТЯНА ХУБЕНОВА-ДЕЛИСИВКОВА, Институт за икономически изследвания на БАН

Относно: дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика, научна специалност, Политическа икономия ”

Автор на дисертацията: Неда Мужо

Тема на дисертацията: ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПОЛИТИКИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ ВЪРХУ ПАЗАРНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ФОТОВОЛТАИЧНИЯ И ВЕТРОВИ ЕНЕРГИЕН СЕКТОР (на ПРИМЕРА НА БЪЛГАРИЯ И БЕЛГИЯ)

Научен ръководител: проф. д.ик.н. Румен В. Гечев

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури за защита на дисертацията съгласно Заповед № 63 от 13.01.2022 г. на Зам. Ректора по НИД на УНСС.

Становището е разработено според ЗРАСРБ, Правилника за неговото прилагане и на основание чл.25 от ЗРАСРБ и чл.35 от Правилника за организацията и провеждането на конкурси за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в УНСС.

1. Информация за дисертанта

Неда Мужо има завършена Бакалавърска степен по ”Международни икономически отношения” в УНСС (2008 – 2012г.) и магистърска степен по „Европейски бизнес и финанси“ от Университета Нотингам Трент във Великобритания.(2012-2014г.)

От 2016 г. се обучава в Съвместна докторска програма по „Политическа икономия“ между Vrije Brussel University и УНСС. В периода 01.06.2009-31.07.2011. работи като Координатор в Центъра за Устойчиво развитие на УНСС. Има натрупан стаж като кредитен експерт в БАКБ (01.08.2011 –25.04.2014г.). В Комисията за финансов надзор работи от 2014 г.последователно като старши експерт по застраховане(28.04.2014 – 22.06.2016г.), главен експерт по надзор на инвестиционна дейност(24.06.2016 – 16.05.2021г.). От м. май 2021г. е началник отдел „Публични дружества, емитенти на ценни книжа и дружества със специална инвестиционна цел“. Участва в управлението на Комисията за финансов надзор по отношение на инвестиционната дейност на финансовите посредници и прилагането на българското и европейското законодателство. Притежава финансов опит и аналитически умения. Има комуникативни умения на няколко езика: роден албански, владеещ български език, отличен английски и основен италиански и испански Ползва редица софтуерни продукти като Microsoft, Excel, Power Point, Word, Access, Интернет, банков софтуер.

2. Изпълнение на минималните държавни изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Икономикс“ към факултет „Общикономически“ при УНСС на заседание, проведено на 14.12.2021 г. Докт. Н.Мужо е представила всички необходими документи за защитата в изпълнение на минималните държавни изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика, научна специалност, „Политическа икономия”. Представеният дисертационен труд и приложените документи потвърждават, че докт. Неда Мужо отговаря напълно на посочените изисквания да аспирира за защита на научната степен „доктор“.

3. Обща характеристика на дисертацията

Дисертационният труд на докт. Н. Мужо е посветен на анализа на съвкупност от проблеми на устойчивото развитие в енергийния сектор в ЕС, като се базира на сравнения с някои други силно развити страни, както и с казусното изследване на разглежданата проблематика на примера на България и Белгия. На тази основа анализът в дисертацията се концентрира върху теоретико-методологическите предпоставки на приложението на възобновяемите енергийни източници, формулиране на оценки, извеждане и обосновка на открояващи се проблеми и перспективни решения като възможности за тяхното преодоляване в енергийния сектор на примера на възобновяемите енергийни ресурси и стимулиране на използването им чрез набор от бизнес модели съчетани с избор на еко-финансова политика и регулативни инструменти.

Дисертацията има обем от 173 страници, от които 139 страници основен текст.

Структурата на дисертацията включва увод, изложение в три глави, заключение, списък на използваната литература, 2 приложения, 14 таблици и 22 фигури. Използваната литература (представена поотделно към всяка от трите) съдържа 160 заглавия на български и английски език, в т.ч. нормативни документи и официални източници, книги, монографии, статии в научни и периодични издания, статистически източници и доклади и анализи на международни организации, както и електронни източници със специфична информация.

Фокусът на изследването е поставен върху два сегмента на енергийния сектор, използващи слънчева и ветрова енергия. Като се взема предвид сравнителния анализ с „традиционните невъзпроизводимы източници на енергия“ се извеждат предимствата и предизвикателствата при използването на двете основни групи енергийни източници. Анализът обхваща основно две страни от ЕС - Белгия и България. Белгия е сред най-ефективните страни в устойчивото развитие, тъй като е класирана на 19-та позиция в индекса за еко-иновации (План за действие за еко-иновации) към 31.12.2018 г. (Евростат, 2018 г.) в сравнение с България, която е сред най-слабо ефективните страни - 27-ма. Посочено е, че обект на проучване са 34 български и белгийски фирми с относително важно значение в сегмента на енергийния сектор, който е предмет на изследването, в т.ч. производства, основаващи се на фотоволтаични технологии, както и използващи ветрова енергия.

Избраната структура съответства напълно на основната цел и дефинираните задачи на изследването.

4. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Акцентира се върху: постигнатите основни научни и/или научно-приложни резултати; използваната методология; изпълнението на поставените цел и задачи.

Дисертационният труд на докт.Н.Мужо е организиран като структура да представи в логическа последователност постигнатите от изследването научни и научно-приложни резултати.

Във въведението е обоснована детайлно актуалността и значимостта на тематиката и са дефинирани точно обектът и предметът на изследването. **Обект на дисертационния труд** са политиките за устойчиво развитие в енергийния сектор и в частност сектора на фотоволтаични (соларни) и ветрови мощности за производство на електроенергия. Обоснован е ясно и **предметът на изследването** - влиянието на политиките за увеличаване на дела на производството на електроенергия, базирана на фотоволтаични и ветрови източници върху пазарната конкурентоспособност.

Изборът на предмета на изследване е обоснован конкретно от няколко предпоставки. Формулирана е ясно основната изследователска теза за зависимостта на постигането на устойчива конкурентоспособност на производителите на фотоволтаичната и вятърна енергия, определяна от съответствието между **приложените регулации и функционалността на изборията от фирмите бизнес модел**. В логическа последователност целта на анализа е изследване на взаимната зависимост между политиките за устойчиво развитие в сектора на електропроизводство и тяхното влияние върху пазарната конкурентоспособност на фирмите от този сектор в България и Белгия.

Задачите на изследването са обобщени в пет основни насоки: **1.** Критичен анализ на специализираната литература по проблемите на пазарната конкурентоспособност и бизнес моделите при използването на възпроизводим енергийни източници, в частност фотоволтаични и ветрови. **2.** Осъществяване на емпирични изследвания на макроикономическо и фирмено равнище за изясняване на особеностите на избраните бизнес модели, тяхната адаптивност и ефективност в конкретна (национална, регионална и глобална) икономическа среда. С оглед на това са проведени дълбочинни интервюта с мениджмънта на над 30 водещи в сектора фирми от Белгия и България. Резултатите са систематизирани в Трета глава на дисертационния труд като се открояват особеностите в подходите и поведението на фирмите при различна пазарна среда; **3.** Анализиране на сравнителните предимства на фискалните политики за увеличение на дела и подобряване на ефективността от функционирането на изследваните бизнес модели. **4.** Систематизиране на набора от отделни инструменти за повишаване ценовата и не ценовата конкурентоспособност на фирмите и оценка за ефективността от прилагането им. **5.** Извеждане на аргументирани предложения за прилагане на добри европейски практики в България, водещи до устойчиво развитие на енергийния сектор.

Изброени са прилаганите изследователски методи и са описани накратко по вид и структура. **Методологията** на изследването е съобразена с неговия **интердисциплинарен характер** и се основава на комбинация от **аналитичен инструментариум**. Посочени са най-важните ограничения на анализа, в т.ч. относно информационната основа на изследването.

Първата глава е посветена на изясняването на **устойчиви бизнес модели за използване на възобновяема енергия**. Коментира се проучването в три времеви фази на публикации по темата и е направен критичен обзор на научните източници по темата. Специално внимание се обръща на

публикациите за устойчивите бизнес модели на енергийните компании, участващи в модела на устойчиво развитие. Проучената литература дава възможност да се посочат девет вида устойчиви бизнес модели за възобновяема енергия, разделени на принципа на собственост, обслужване и правителствена подкрепа. Направен е опит да се даде известна оценка на изследванията по отношение на дизайна на бизнес моделите, особено по отношение на ролята на инициативите, базирани на общността, или т.н *кооперативен модел за зелена енергия*.

Оценява се, че с еволюцията на бизнес моделите за възобновяема енергия се наблюдава засилване на критичния анализ на модела на преференциални тарифи, прилагани от правителствата с цел да се стимулират възобновяемите енергийни източници. Изведени са ключовите фактори, водещи до успех на отделните видове модели. На основа на анализа на Новия пакет на ЕС за чиста енергия 2030, в сила от м. декември 2018 г се разглеждат две нови форми на стимулиране на производството на възобновяема енергия : *преференциални премии* и *аукционен модел*. Подкрепят се изводите на редица автори, че само с мерки за подкрепа не може да се гарантира жизнеспособност на фирмите в сектора. Относно модела на преференциални тарифи, прилагани в България и кооперациите в Белгия се изтъква, че те създават благоприятна среда и стимулират разширяването на капацитета на мощност, базирани на соларна и вятърна енергия. Подчертана е необходимостта от създаването и успешното развитие на различни типове бизнес модели за устойчиво развитие в енергийният сегмент за възобновяема слънчева и вятърна енергия.

Аргументирана е хипотезата, че надеждността и ефективността от използването на възобновяема енергия в условията на криза зависят от достатъчна по капацитет „енергийна котва“ от „традиционни източници“. Специално за условията на България се подчертава, че такава осигурителна „котва“ може да бъде ядрената енергия.

Във Втора глава се анализира прилагането на еко-фискалната политика за стимулиране на възобновяемите енергийни източници. На основа на литературен преглед се обосновава прилагането на инструменти на фискалната политика, които водят до по-ефективни и конкурентни модели за производство на енергия от възобновяеми източници. Теоретическите предпоставки на еко-фискалната политика се очертават като подходи на бизнес модели при прилагане на възобновяемите енергийни източници. Емпиричният анализ се основава на разгледаните казуси от България и Белгия за сектора на възобновяемите енергийни източници. Оценява се прилагането на различни инструменти на фискалната политика на основата на сравнителен анализ за постигане на ефективна и устойчива възобновяема енергия. Направен е обоснован количествен и качествен анализ на механизмите и резултатите от еко-фискалната политика на Белгия и др. европейски страни. Към анализиранияте проблеми се отнасят динамиките на цените за битови и небитови потребители, делът на ценовите субсидии, делът на екоданъците, таксите и глобите в крайната цена на електричеството. Тези данни са съпоставени с аналогичните показатели за България и други страни от ЕС, което позволява извеждането на изводи по отношение ефективността на нашата еко-фискална политика и нейното въздействие върху ценовата динамика на енергоресурсите.

В *третата глава* е разгледана ролята на пазарните регулации за укрепване на устойчивите бизнес модели в енергийния сектор. С оглед на по-доброто управление на устойчивото предприемачество чрез бизнес модели за възобновяема енергия (REBM) се коментират концепции за прилагане на полицентричен модел на управление, който да направи успешна и адекватна правителствената намеса и подкрепа за неговото изграждане и приложение. Проследяват се фактори за ефективно прилагане на някои регулаторни инструменти. Сравняват се подходите и механизмите, чрез които се прилагат инструментите на политиката за устойчива и ефективна възобновяема енергия в България и Белгия. Представени са резултатите от емпиричното изследване в Белгия и България, осъществено в периода 2019-2021 година с цел да се оцени развитието на сектора на възобновяемите технологии и прилагането на специфични за съответната страна регулаторни инструменти. Обобщени са добрите практики и възможностите за тяхното прилагане в нашата страна.

В *заклучението* са формулирани общи изводи относно значението на възобновяемите енергийни източници и възможностите за прилагането им.

В дисертацията са включени 2 приложения относно анкетата за качествено изследване, които кореспондират с анализа в основния текст. Списъкът с използваната литература съдържа заглавия на български и чужди научни публикации, както и официални документи на ЕС, което показва, че изследването се базира на добра информационна осигуреност.

5. Оценка на изследователските резултати и научните приноси

Най-важните достижения на дисертацията се изразяват в следните научни приноси:

- 1) Аналитично и обосновано теоретико-методологически е осветлен проблемът за ролята на бизнес моделите за развитие на енергийните източници и са обобщени актуални изводи на основа на емпирично изследване в международен аспект.
- 2) Еко-фискалната политика е разгледана в контекста на механизма и инструментариума на фискалните стимули за възобновяемите енергийни източници. Това акцентира върху важни от гледна точка на актуалната трансформация към климатично-неутрална, устойчива икономика към взаимодействия между сектор енергетика и фискалната политика и изследването заслужава положителна оценка за принос.

6. Оценка на публикациите по дисертацията

Неда Мужо е представила за рецензиране 3 публикации по темата на дисертационния труд, включително статия в международно реферирано списание. Отбелязано е и участие в изпълнение на научно-изследователски проект.

Може да се направи изводът, че публикациите представят значими резултати от дисертацията и че резултатите от нея са достатъчно апробирани в престижни издания и форуми.

7. Оценка на автореферата и авторовите приноси

Авторефератът на дисертацията е в обем от 41 страници. В него е направена обща характеристика на дисертационния труд и е описана неговата структура. Представено е кратко изложение на дисертацията по глави, като е акцентирано върху основните изводи от теоретичния и емпиричния анализ. Приложена е справка за основните научни приноси на дисертационния труд, както и списък на свързаните с нея

публикации на автора. Общата ми оценка за автореферата е, че той представя относително добре основните моменти от дисертационния труд.

Приемам претендираните в него научни приноси за авторски, но трябва да се обърне внимание на два съществени недостатъка на текста на автореферата.

- 1) Текстът не е добре редактиран и са допуснати смислови и граматически грешки.
- 2) Приносите не са формулирани добре и не представят напълно достойнствата на дисертационния труд;
- 3) Не е приемлива формулировката на приносите на дисертацията, обозначени под номер 2 и 3. В текста на практика са посочени резултати от изследването, които не могат да се приемат като приноси, а по-скоро като научни резултати.

На стр. 40 на Автореферата е допусната груба техническа грешка като за заглавие на дисертационния труд е посочено заглавие, несъвпадащо с истинското заглавие на дисертацията, което явно е компилация от друг текст. (Вж. стр. 40 от автореферата в декларацията за оригиналност текста както следва(цитат):“дисертация на тема: „Динамика на иновационната активност и конкурентоспособност в Р България в периода 2007-2019 г.“ е мой труд.“)

8.Критични бележки, въпроси и препоръки

Наред с изложените несъмнени достижения на дисертационния труд, към него могат да се отправят и някои *критични бележки*.

- 1) В текста на дисертацията са допуснати редица неточности и неясноти. Например заглавието на Втора глава в съдържанието на Автореферата е различно от заглавието на Втора глава в текста. Също така термините се нуждаят от прецизиране, например в първа глава се говори за „възпроизводими“ източници, но едва в Трета глава се използва верният термин“възобновяеми източници“.
- 2) формулираните приноси на дисертационния труд се нуждаят от по-добра формулировка. В този вид текстът не е убедителен и дори на конкретни места в Трета глава е неприемлив.
- 3) Има редица текстове, които представят чужди авторски идеи и концепции, но те не са ясно представени, включително и поради лош превод. Отделни части в дисертацията се нуждаят от по-добре систематизирано и методологически по-добре издържано изследване, като например текстове от дисертацията, отнасящи се до устойчивите бизнес модели в Първа глава, както и за връзката между еко-фискалната политика и регулативната рамка за възобновяемите енергийни източници във Втора глава.
- 4) По-добре следва да се изведе обосноваването на връзката между фискалната политика и нейните инструменти и отражението на стимулирането на възобновяемите енергийни източници чрез държавни мерки за подкрепа. В тази част на дисертацията текстовете трябва да се осмислят по-добре като изказ и като логическа аргументация. Редица от тези части на дисертацията сега изглеждат недостатъчно ясни и не добре осмислени като съдържание

. Дисертацията може да спечели и ако авторското присъствие в текста бе по-силно открито, тъй като в настоящия си вид отделни параграфи имат повече информативен, отколкото аналитичен характер. Добре би било също, предвид заглавието на дисертацията, да се отдели повече внимание на сравнителния анализ с останалите страни от ЦИЕ и на позиционирането на България сред тях. Подходящо би било авторът да открие по-ясно своите достижения, като акцентира върху приликите и различията със съществуващите емпирични изследвания.

Посочените слабости не се отразяват върху общото положително впечатление от дисертационния труд и следва да се възприемат по-скоро като препоръки към по-нататъшната изследователска работа. Разбирасе критиката ми е с разбирането, че след добро отредактиране докт.Н.Мужо би могло да публикува своята дисертация.

Към дисертанта докт.Н.Мужо имам следните въпроси, по които може да се вземе отношение по време на публичната защита:

1) Какво е мястото на България при оценка на прилагането на възобновяемите енергийни източници като дял в енергийния микс в страната в сравнение със страните-членки на ЕС от Централна и Източна Европа ?

2) Какво се има предвид под понятието «еко-фискална» политика? Има ли разлика между еко-фискалната политика и фискална политика? Кои са инструментите на фискалната политика в подкрепа на възобновяемите енергийни източници.?

3)Какви реформи трябва да се направят у нас предвид очакваните промени в хармонизацията на данъчното облагане в рамките на ЕС след 2020 г.?

Позволявам си да препоръчам на автора на дисертацията да продължи научните си търсения в областта на европейската регулативна рамка за възобновяемите енергийни източници.

Препоръчвам по отношение на ролята на фискалната политика за развитието на възобновяемите енергийни източници докт.Н.Мужо да се стреми към по-добра интерпретация на проблемите, както чрез разширяване кръга на анализирани проблеми, така и чрез по-голяма конкретизация на някои от вече изследваните въпроси на примера на България.. Предвид реалностите в България и ЕС икономическата трансформация към климатично-неутрална икономика тематиката ще продължи да бъде една от най-актуалните и най-широко дискутираните в икономическата теория и практика.

Заключение

Представеният труд на докт.Неда Мужо има достойнствата на самостоятелно изследване на актуални методологични подходи за изграждане на устойчиви бизнес модели за прилагане на възобновяеми енергийни ресурси и тяхното стимулиране с подкрепата на регулативни инструменти от страна на държавата. Постигнати са изследователски резултати, които представляват научно-приложни достижения и разширяват и обогатяват съществуващите знания в областта на възобновяемите енергийни източници и стимулиране на тяхното прилагане.

Потвърждавам положителната си оценка на представения дисертационен труд и с пълна убеденост препоръчам на членовете на уважаемото научно жури да присъдят на Неда Илия Мужо. образователната и научна степен “доктор” в професионално направление 3.8. “Икономика”, научна специалност “Политическа икономия”.

27 февруари 2022г.

Рецензент:

/Проф.д-р Татяна Хубенова-Делисивкова/